

פרק הכותב לאשתו

מתניתין:

בדבריו כלום?

יש לומר — שהועיל בכך שאם מכרה אשתו את הנכסים, או נתנה אותם במתנה לאחר — הרי מקצה או מתנתה קיים⁽⁴⁾.

ואם כתב לה — "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן"⁽⁵⁾, הרי זה אינו אוכל פירות

הכותב לאשתו⁽¹⁾ — "דין ודברים אין לי בנכסיך", הרי זה [היינו הבעל] אוכל פירות מנכסיה בחייה, ואם מתה — יורשה⁽²⁾.

ושמא תאמר — אם כן למה כתב לה "דין ודברים אין לי בנכסיך"⁽³⁾, הרי לא הועיל

עלמא מכרה בטל, ואם יסתלק קודם הנישואין יהא מכרה קיים.

אך התוספות לעיל (עח ב) חלקו על הר"ן, וסברו שאינו יכול להסתלק מנכסים שיפלו לאחר הנישואין.

וכתבו ליישב את קושיית הר"ן: שמשנתנו סברה כדעת רבותינו הנזכרים בסוגיא שם, שאף אם מכרה בעודה ארוסה מכרה בטל.

והרא"ש הביא ראייה לדברי התוספות מהירושלמי, שהסתפק, האם אפשר להסתלק מנכסים שעדיין לא נפלו לרשותה.

אך הרמב"ן דחה את דבריו, וכתב שהירושלמי מדבר באופן שכתב לה אחרי הנישואין, והסתפק הירושלמי האם דין "ידו כידה" שיש לבעל בנכסי אשתו, הוא רק לגבי הנכסים הנמצאים ברשותה כעת, ורק מהם אינו יכול להסתלק כיון שכבר זכה בהם, אבל מנכסים שיפלו לה בעתיד יכול להסתלק.

או דילמא כיון שידו כידה הרי רשותה קנויה לו, ואף מנכסים שיפלו לה בעתיד אינו מסתלק, כיון שכבר זכה ברשותה, ואינו יכול להפקיע את זכותו אלא על ידי קניין. אבל ודאי קודם הנישואין יכול להסתלק אפילו מנכסים שעדיין לא באו לידה.

5. והקשה הפני יהושע — מדוע צריך לכתוב "בנכסיך ובפירותיהן", הרי אפילו אם יכתוב

1. בגמרא מבואר, שמשנתנו עוסקת כשכתב לה בעודה ארוסה, קודם הנישואין, אבל אחרי הנישואין אינו יכול להסתלק מנכסיה בלא קניין גמור.

2. והקשו התוספות — והלא בגמרא בבבא בתרא (מב א) משמע שאפילו אם יאמר רק "דין ודברים אין לי בנכסיך" מועיל לשון זה כדי לסלקו אף מפירות?

ותרצו התוספות, שאף בגמרא שם מדובר כשאמר "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהם", אלא שלא חשה הגמרא להאריך ולפרט את כל הלשון.

ועיין בחידושי רע"ק אייגר שיישב את קושיית התוספות.

3. ובגמרא יבואר, מדוע אין האשה יכולה לומר לבעל — "מכל מילי סלקת את עצמך".

4. והקשה הר"ן — כיון שהגמרא מעמידה את משנתנו בכותב לה כשעודה ארוסה, אם כן הרי בעודה ארוסה יכולה למכור בנכסים אף בלא סילוק, כמבואר לעיל (עח א), ורק רבותינו נמנו וגמרו שהבעל מוציא מיד הלקוחות, אבל מעיקר הדין יכולה למכור כמבואר שם. ואם כן חוזרת שוב קושיית המשנה — למה כתב לה "דין ודברים"?

ותירץ הר"ן — יש לומר שהועיל הסילוק לנכסים שיפלו לאחר שתנשא, שבהם לכולי

בחייה, כיון שהסתלק מאכילת הפירות. ואם מתה יורשה, כיון שמדין ירושה לא סילק את עצמו⁽⁶⁾.

רבי יהודה אומר: לעולם, אף אם כתב לאשתו — "דין ודברים... ובפירותיהן", לא הסתלק אלא מאכילת הפירות עצמן, אך עדיין אוכל פירי פירות⁽⁷⁾, עד שיכתוב לה —

"דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן, ובפירי פירותיהן עד עולם"⁽⁸⁾.

ואם כתב לה — "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן, ובפירי פירותיהן"⁽⁹⁾, בחיך ובמותך, אינו אוכל פירות בחייה, וכן אם מתה — אינו יורשה.

"בפירותיך" הרי הסתלק מהפירות, וממילא יכולה למכור את הנכסים, מכיון שאין לבעל פירות אינו יכול לעכב בידה מלמכור? (אמנם לאחר תקנת אושא אף אם אין לבעל פירות יכול לעכב מלמכור, כמבואר בגמרא לעיל ע' ע"ב, אך משנתינו הלא נכתבה קודם תקנת אושא). ותירץ — שצריך לכתוב לה "בנכסיך" כדי שתוכל למכור לכתחילה. וכמו שמבואר בתוספות לקמן, שאם לא כתב לה "בנכסיך", אף לדעת תנא קמא הבעל אוכל פירי פירות כרבי יהודה, מכיון שלא הסתלק מגוף הנכסים אלא מהפירות, ואם כן הפירות הוי כנכסי מילוג, וימכרו והבעל אוכל פירות. ולכן כתב לה "בנכסיך", לומר שמסתלק לגמרי מן הנכסים ולא הוה אפילו כנכסי מילוג. אי נמי אפשר לומר — שמהני "בנכסיך", להסתלק אף מנכסים שיפלו לה לאחר מכן.

6. ובפשטות — כל שכן שבכאי גוונא אם מכרה ונתנה מכרה קיים. אך הבית יוסף דקדק מלשון הטור (אבן העזר סימן צב) שבכאי גוונא מכרה בטל, עד שיכתוב לה "מפירי פירותיהן בחיך ובמותך", ועיין בבית שמואל (שם סעיף קטן יב), ובמשנה למלך (פרק כג' מהלכות אישות הלכה ב').

7. וטעמו של רבי יהודה, שאף על פי שהסתלק מן הפירות, עדיין הם כנכסי מילוג, ולכן ימכרו ותלקח בהן קרקע והבעל אוכל פירות. אבל לדעת תנא קמא כיון שאמר "בנכסיך", הרי

הסתלק מהן לגמרי. וכן כתב הרמב"ם (פרק כג' מהלכות אישות הלכה ג') שכופים את האשה למכור את הפירות, וילקח מהן קרקע, והבעל אוכל פירות. וכן מבואר בתוספות (בבא בתרא נא' ע"ב ד"ה במתנה) לגבי בעל שנתן מתנה לאישתו, שאינו אוכל פירות, וכתבו התוספות, שעל כל פנים הוי הפירות כנכסי מילוג, וימכרו ותלקח מהן קרקע והבעל אוכל פירות. אך הרא"ש פסק לגבי בעל שנתן מתנה לאשתו, שאינו אוכל פירות לגמרי, אפילו כנכסי מילוג. ואף בנידון דידן לא נחשבים הפירות כנכסי מילוג, ואין כופים את האשה למכור את הפירות. אלא שאם שיירה מן הפירות, ימכרו ותלקח מהן קרקע, והבעל אוכל פירות. והקשה הגאון רבי אלחנן וסרמן ב"קובץ שיעורים" — אם קיימא לן לגבי מתנה שאף אם לקחה בהן קרקע אין הבעל אוכל פירות, אם כן אף בנידון דידן אם שיירה מרצונה מדוע תמכור והבעל אוכל פירות ומאי שנא אם לקחה מרצונה קרקע, לשיירא? והניח בצריך עיון.

8. ובגמרא מספקא לן האם צריך לכתוב "עד עולם" דוקא, או אפילו אם לא כתב "עד עולם", אינו אוכל פירי פירות.

9. כך גרסת רוב הספרים, ואם כן סתם לנו התנא כדעת רבי יהודה, שצריך לכתוב "ופירי פירותיהן". והקשו התוספות — מדוע לא נפשוט מכאן

שמתקנת חכמים הן, מועיל התנאי.

גמרא:

תני רבי חייא בריש משנתינו — "האומר לאשתו", ולא "הכותב לאשתו". ללמדנו שבאמירה בעלמא יכול להסתלק, בלא שום קניין וכתובה.⁽¹⁴⁾

אך רבי שמעון בן גמליאל אומר, אפילו אם כתב לה "בחיך ובמותך", בכל אופן אם מתה יירשנה⁽¹⁰⁾. מפני שסבר רשב"ג שירושת הבעל מדאורייתא⁽¹¹⁾, ואם כן הרי הוא מתנה⁽¹²⁾ על מה שכתוב בתורה, וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל⁽¹³⁾. אבל לעניין אכילת פירות, כיון

12. ואע"פ שאין כאן תנאי ממש, יעויין בספר "קצות החושן" (ר"ט סק"א) שכל האומר דבר נגד התורה, אע"פ שלא היה בתורת תנאי ממש נחשב כמתנה על מה שכתוב בתורה, ותנאו בטל.

13. כך הבאור בדעת רשב"ג לפי שיטת רש"י. ומשמע מדבריו שתנא קמא חולק על רשב"ג וסובר שירושת הבעל מדרבנן. אך במשמעות הגמרא לקמן (פג:) שמבארת את דעת רשב"ג, אין הכרח לבאר כך, ואפשר לומר שאף לתנא קמא ירושת הבעל מדאורייתא, אלא שסבר שהמתנה על מה שכתוב בתורה בדבר שבממון תנאו קיים.

14. לשון רש"י. וכשיטתו שתבואר לקמן, שבמשנתנו אף אם יעשה קנין על סילוקו לא יועיל לסלקו מפירות עד שיאמר בפירוש "דין ודברים... ומפירותיהן".

אך הרי"ף לקמן חולק על רש"י, וסובר שאף במשנתנו אם יעשו קנין יועיל סילוקו אף לעניין הפירות, ותבואר שם שיטתו בעז"ה.

ולשיטתו יש להקשות, מה חידש רבי חייא בדבריו, שמועיל הסילוק באמירה בעלמא, והלא משנתנו נמי לא עוסקת כשקנו מידו?

וצריך לומר, דאכתי חידש רבי חייא שמועיל הסילוק באמירה בעלמא, אפילו בלא כתיבת ראייה.

שאינן צריך לכתוב "עד עולם"?

ותירצו — שאפשר לומר שלא חש התנא להאריך, אלא רק רצה לסתום כדעת רבי הודה.

10. ומשמע שלעניין אכילת פירות מודה רשב"ג שאין הבעל אוכל פירות.

והקשה הגר"ע איגר — למאן דאמר במסכת ב"ב (קמג א) שהאומר "קני את וחמור" לא קנה, כיון שהתבטל חלק מקנינו התבטל כולו. אם כן הכא נמי כיון שהתבטל חלק מהסילוק לענין ירושה יתבטל כולו אף לגבי הפירות?

ותירץ — אפשר לומר שסילוק שונה, וכשם שמועיל סילוק בדבר שלא בא לעולם, מועיל אף בכהאי גוונא שבטל מקצתו.

ובאור דבריו — שיש לחלק בין סילוק לקנין. שקנין הינו מעשה חיובי המחיל חלות. ולכן אי אפשר לעשות מעשה בדבר שלא בא עדיין לעולם. וכן אם התבטל חלק מן המעשה התבטל כולו.

אבל סילוק אינו מעשה חיובי אלא רק מניעה שלא יכנס הממון לרשותי. ובה אין צריך שיהיה הממון בעולם. וגם לא אכפת לן שיתבטל חלק מהסילוק ויתקיים חלקו השני.

11. ובגמרא בכבא בתרא (קיא ב) מבואר המקור לירושת הבעל, דכתיב "כי אם לשארו הקרוב אליו ממשפחתו, וירש אותה", והמילים "וירש אותה" מיותרות, ובאו ללמד שהבעל יורש את שארו. ושאר זה אשתו.

משנתנו עוסקת במקרה שהיה הבעל כותב לה "דין ודברים וכו'", ועודה ארוסה⁽¹⁸⁾.

ובמקרה זה מועיל סילוקו, כיון שעדיין לא זכה בנכסים עד הנישואין, וכל זמן שלא זכה בנכסים יכול להסתלק מהם.

כדינו של רב כהנא. דאמר רב כהנא — נחלה הבאה לאדם ממקום אחר, כלומר שאיננה ירושה מאבותיו⁽¹⁹⁾, אלא שאמורה לבא לו על ידי מעשיו, כגון נכסי אשתו הבאים לרשותו על ידי הנישואין. אדם מתנה עליה שלא יירשנה, היינו יכול להסתלק ממנה ולומר "דין ודברים אין לי בה". ולכן במשנתנו שעדיין לא זכה בנכסים מועילה

ומקשה הגמרא: וכי כתב לה הכי, וכל שכן אם אמר לה לשון "דין ודברים", מאי הוי? והרי לשון זו אינה מועילה?

והראיה — מהא דתניא לגבי שדה של שותפים⁽¹⁵⁾ — שותף האומר לחבירו: "דין ודברים אין לי [כלומר לא יהיה לי] על שדה זו שאנו שותפים בה, ואין לי עסק בה, וידי מסולקת הימנה, לא אמר כלום"⁽¹⁶⁾.

ואם כן הכא נמי היאך מועיל לומר לשון "דין ודברים..". כדי לסלק את הבעל מאכילת פירות?⁽¹⁷⁾

ומתוצת הגמרא: אמרי דבי רבי ינאי:

ואולי אפשר לתרץ לפי דברי רש"י, שסבר תנא קמא — ירושת הבעל מדרבנן, ודינה כמתנה שזוכה בה לאחר מיתה. ואם כן אינו צריך להקנות ליורשיה, אלא כיון שהסתלק מלהיות יורשה ממילא זכו בה יורשיה האמיתיים.

18. והקשה המרדכי — מדוע אינו מסתלק אפילו בנשואה, והלא מחילה אינה צריכה קנין, ואם כן יועיל הסילוק מדין מחילה? ותירץ — כיון שהפירות אינם בעולם ועדיין לא באו לידו אינו יכול להסתלק.

אמנם ברש"י מדוקדק שהחיסרון בלשון דין ודברים הוא משום שאין כאן לשון מתנה, אך אם היה כאן לשון טוב היה מועיל הסילוק מדין מחילה אף בלא קנין.

19. אבל בנחלת אבותיו לא מועיל סילוק. וטעם הדבר — כתב המגיד משנה (ריש הלכות נחלות) כיון שכבר חל עליו שם יורש שוב אינו יכול להפקיעו ממנו. ועיין בקובץ שיעורים (אות ש).

15. כך פירש רש"י. אך בתוספות (ד"ה קנו מידו) מבואר שאין מדובר בשדה של שותפים, אלא סתם אדם האומר לחברו על שדהו.

16. וכתב הריטב"א — שאם היה אומר לשון הודאה או מתנה היה מועיל אף בלא קנין, אך כאן החיסרון הוא משום שאמר לשון גרוע שאין במשמעו קנין. וכן מבואר בתוספות שהחיסרון הוא משום שאמר לשון גרוע.

17. ומבאר המהרש"א — שקושיית הגמרא שייכת רק בעקבות דברי רבי חייא שהעמיד את משנתנו אף באומר בלא קנין. אבל בלא דבריו היה אפשר לישב את קושיית הגמרא ולומר שבמשנתנו מדובר כשעשו קנין, ולכן מועילה לשון "דין ודברים", משא"כ לגבי שותפים מדובר כשהסתלק באמירה בעלמא.

והעיר על דבריו הגר"ע אייגר — שלכאורה קנין שייך רק על אכילת פירות, ואם מקנה לה את הפירות מועיל הקנין. אבל מירושה לא שייך קניין כיון שאינו מקנה ליורשיה אלא לה, וא"כ אף אם עשו קניין, כשתמות יחזור הוא וירשנה?

לשון "דין ודברים כדי לסלקו".(20).

ובדינו של רבא. דאמר רבא — האומר אי אפשי בתקנת חכמים, כגון זו, שומעין לו.

ומבאר הגמרא — מאי "כגון זו"?

כדרב הונא אמר רב. דאמר רב הונא אמר רב: יכולה אשה שתאמר לבעלה "איני ניוזנת משלך, ואיני עושה לך אלא לעצמי".

והכא נמי כיון שזכייתו בנכסי אשתו מקורה מתקנת חכמים שתקנו לטובתו, יכול להתנות עליה שלא ירשנה, ולומר אי אפשי בתקנת חכמים.

ומקשה הגמרא: אי הכי, אם אכן כך הוא שיכול אדם לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", אפילו נשואה נמי יוכל להסתלק, על ידי שיאמר "אי אפשי בתקנת חכמים,

שתקנו לטובתי שאוכל פירות", ומדוע הוצרכנו להעמיד בכותב לה בעודה ארוסה?

ומתרצת הגמרא: אמר אביי: בנשואה אינו יכול להסתלק אפילו על ידי לשון "אי אפשי בתקנת חכמים", כיון שידו בידה, וכבר זכה בנכסים לענין הפירות, ולא מועיל בזה סילוק אלא קנין גמור.⁽²¹⁾

מה שאין כן בתקנת מזונות, כיון שעדיין לא זכתה במזונות, יכולה לומר "איני ניוזנת ואיני עושה".

ואגב אורחא מביאה הגמרא את דברי רבא שחלק על אביי בגדר זכיית הבעל בנכסי אשתו:

רבא אמר: ידו של הבעל עדיפא מידה של האשה. ונפקא מינה, לשומרת יבם⁽²²⁾.

20. ויש להקשות, מדוע נזקקה הגמרא גם לדברי רב כהנא וגם לדברי רבא, ולא די לנו בדברי רבא לחוד?

ותרצו התוספות — שהתחדש בדברי רב כהנא, שאע"ג שעדיין לא באו הנכסים לעולם, יכול להתנות שלא יזכה בהם. והטעם — כדרבא. מכיון שתקנת חכמים היא, ותקנוה לטובתו, יכול לומר "אי אפשי באותה טובה".

ויעויין בקצות החושן (רט' ס"ק יא') שהסתפק לדעת התוספות האם מועיל סילוק בדבר שלא בא לעולם בדינים דאורייתא, או דלמא רק בדינים מדרבנן יכול להסתלק.

אך הר"ן כתב — שדברי רב כהנא עוסק בדינים דאורייתא, והתחדש בדבריו שסילוק מועיל בדבר שלא בא לעולם.

ורבא בא לחדש דאף בדינים דרבנן מועיל סילוק, שלא תאמר — עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, ולכן קא משמע לן רבא

שאפילו בדינים דרבנן מועיל סילוק. והקשו התוספות — עדיין יש לבאר מה חידש רב כהנא, ומדוע לא יועיל מדין תנאי, כמו המקדש בתנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות"?

ותירצו — שמשנתנו עוסקת כשאמר שלא בלשון תנאי, ואז מועיל לשון "דין ודברים" רק מדין סילוק כרב כהנא.

21. ברש"י כתב שהרי הוא כשותף בנכסים, ולכן צריך לשון מתנה. ומשמע דוקא לגבי נכסים שכבר זכתה בהם, אבל לנכסים העתידים לבא יועיל הסילוק, כיון שבהם עדיין אינו שותף. אך כבר נתבאר לעיל ספיקו של הירושלמי בדין זה (עיי' לעיל הערה 4).

22. במשנה לעיל (פ:): — שומרת יבם [אשה שמת בעלה בלא בנים, ומצפה לאחיו שייבמנה]

איבעיא להו: הסתפקו התלמידים בבית המדרש: האומר לחברו "דין ודברים אין לי על שדה זו", וקנו מידו על דבריו בקנין סודר (23). מהו?

האם התכוין להקנות את גוף הקרקע על ידי הקנין, ובמקרה זה אכן נקנית הקרקע. או דלמא, כונתו בקנין היתה רק לקיים את דבריו שאמר "דין ודברים", ומכיון שלשון זו אינה מועילה, לא הועיל גם הקנין. (24).

אמר רב יוסף: במקרה זה ודאי שמלשון "דין ודברים" קנו מידו. ולשון זו לא מועילה.

אך רב נחמן אמר: ודאי שאם עשו קנין, הרי שמגופה של קרקע קנו מידו. ומועיל הקנין.

אמר אבוי: מסתברא מילתא דרב יוסף שאמר שלא מועיל הקנין —

במקרה שמיד כשבא חברו להחזיק בקרקע א-ג עורר עליו המקנה ואמר "לא התכוונתי להקנות לו אלא רק להסתלק, וסילוק לא מועיל".

אבל במקרה שכבר היה חברו עומד בשדה, ואח"כ פתאום עורר עליו המוכר לבטל את המכירה, מסתבר כדעת רב נחמן שמגופה של קרקע קנו מידו, ואינו יכול לבטל את המכר (25).

אמר אמימר: הלכתא, מגופה של קרקע קנו

ולכן העמידו התוספות את ספק הגמרא לגבי כותב לנשואה "דין ודברים", וקנו מידו. אמנם ליישב את דברי רש"י נראה לומר — שרש"י העמיד את הברייתא בשותפים, והקנה את השדה לשותפו. ועיין עוד בעניין זה בקובץ שיעורים.

והרי"ף והרמב"ם העמידו את ספק הגמרא על המשנה, ומספקא לן היכא שאמר "דין ודברים אין לי בנכסייך" ולא אמר "ובפירותיהן", וקנו מידו, האם הסתלק גם מהפירות, כיון שלא היה צריך להקנות והקנה — ודאי שבא להוסיף על קנינו, או"ד לא. ועיין בספר הזכות, וברא"ש.

24. וכתב רבינו יונה — שספק הגמרא שייך דוקא היכא שאמר "דין ודברים", ואח"כ קנו מידו. ורק אז אפשר לומר שכונתו היתה לקנין גמור.

אבל אם קנו מידו על דיבורו שאמר "דין ודברים", ודאי שלא הועילו כלום. כיון שהוא קנין דברים בעלמא.

25. כך פירש רש"י. אך הריטב"א פירש באופן אחר — מסתברא מלתא דרב יוסף בעורר —

שנפלו לה נכסים, ומתה, והסתפקה המשנה מי ירשנה, האם יורשי בית אביה — שהרי כעת בעלה כבר אינו בחיים כדי לירש אותה, או יורשי בעלה, היינו אחיו היבם העומד במקום בעלה.

ונחלקו בזה ב"ש וב"ה, לב"ש — חלוקה עדיפא, ויחלקו יורשי האשה עם יורשי הבעל. ולב"ה — חזקה קמייתא עדיפא, וישארו הנכסים בחזקת יורשי האשה. [היינו יורשי בית אביה].

והעמיד אב"י את מחלוקתם כשנפלו לה כשהיתה תחת הבעל, ומכיון שיד הבעל כידה, הרי שכשמת הבעל, ובא אחיו ליבמה, ומתה — באים יורשי האב ויורשי הבעל לרשתה כאחד, ולכן חולקים.

אך רבא סבר שאם נפלו לידה תחת ידי הבעל — ידו של הבעל עדיפא מידה, ואין ליורשיה כלום בנכסים.

23. כך פירש רש"י, והקשו עליו התוספות, שהרי בברייתא של "דין ודברים", אינו מקנה את השדה לאף אחד, אלא מפקירה, ומה שייך בזה קנין?